

Begeleiden van pleegouders: wat werkt?

Willeke Daamen

Colofon

Heeft u vragen naar aanleiding van deze publicatie?
Neem dan gerust contact met ons op.

Nederlands Jeugdinstituut

Postbus 19221, 3501 DE Utrecht
Telefoon: (030) 230 63 44
www.nji.nl/pleegzorg

Stichting Kinderpostzegels Nederland

Schipholweg 97
2316 XA Leiden
Telefoon: (071) 525 98 00
www.kinderpostzegels.nl

Auteurs

Willeke Daamen
Utrecht, december 2014

Fotografie

Martine Hoving

Inleiding

Pleegouders hebben een belangrijke taak en verantwoordelijkheid. Zij dragen zorg voor kinderen waar hun eigen ouders hier niet toe in staat zijn door allerlei omstandigheden. Deze kinderen hebben vaak een ingewikkelde geschiedenis achter de rug. Hierdoor vragen pleegkinderen doorgaans meer en specifiekere ondersteuning van hun pleegouders dan dat ‘normale’ kinderen dat van hun ouders vragen.

Voor een succes van de pleegzorgplaatsing is het van belang dat pleegouders in staat zijn pleegkinderen de ondersteuning en opvoeding te bieden die zij nodig hebben én dat pleegouders voldoende ondersteuning en begeleiding ontvangen om deze taak te vervullen. Een goede begeleiding van pleegouders en een goede werkrelatie tussen pleegouders en de pleegzorgbegeleider dragen positief bij aan de stressbeleving en de tevredenheid van pleegouders. Het opbouwen van meerdere stressoren (bijvoorbeeld probleemgedrag van het pleegkind en gevoel van onbekwaamheid bij pleegouder) is ongezond voor pleegouders en pleegkinderen (Farmer, Lipscombe & Moyers, 2005). Het beperken of terugdringen van deze stressoren (bijvoorbeeld met behulp van ondersteuning) is van essentieel belang om een voortijdige afbreking van de plaatsing te voorkomen (Farmer et al., 2005; Hill-Tout, Pithouse & Lowe, 2003; Social Care Institute for Excellence, 2004; Van Holen, Vanderfaillie & Eerdeken, 2010).

Ondersteuning aan pleegouders is in de voorbereiding van de plaatsing en tijdens de plaatsing van belang (Van Holen & Vanderfaillie, 2012; Vanschoonlandt et al., 2014). Uit onderzoek blijkt het gedrag van pleegkinderen tijdens de plaatsing vaak moeilijker te zijn dan pleegouders vooraf verwachtten. Een goede voorbereiding op de plaatsing kan veel stress bij pleegouders en kinderen voorkomen (Vanschoonlandt et al., 2014). In deze voorbereiding is het van belang dat pleegouders weten wat de geschiedenis van het pleegkind is (Marion, 2009; Sinclair, Wilson & Gibbs, 2000). Tot slot blijkt het van belang te zijn dat gedrags- en of emotionele problemen van pleegkinderen snel worden gesignaleerd en dat pleegouders hier snel in worden ondersteund. Op deze manier blijven draagkracht en draaglast in balans (Van Holen et al., 2010).

Deze review geeft weer wat de ondersteuningsbehoeften van pleegouders zijn en welke ondersteuning er geboden kan worden tijdens de plaatsing. Voor meer informatie over begeleiding van pleegouders in de voorbereiding van de plaatsing zie de review *Vorbereiding, selectie en matching in pleegzorg: wat werkt?* (De Baat, 2014).

Allereerst wordt in deze review ingegaan op wat de ondersteuningsbehoeften van pleegouders uit onderzoek blijken te zijn, vervolgens wordt weergegeven hoe de ondersteuningsbehoefte van pleegouders in kaart kan worden gebracht en tot slot wordt aan de hand van verschillende thema's weergegeven waar de begeleiding aan pleegouders uit kan bestaan om aan deze ondersteuningsbehoeften te voldoen.

Dit artikel is gebaseerd op een literatuursearch die is uitgevoerd door de Universiteit Leiden (zie bijlage 1). Tevens is de kennis uit de Richtlijn Pleegzorg (De Baat, Van den Bergh, De Lange, 2014) benut, zodat beide documenten zo goed mogelijk op elkaar aansluiten. Deze review kan gezien worden als een specifiekere en afgebakende weergave van de richtlijn.

Begeleidingsbehoeften van pleegouders

Uit onderzoek van Vanschoonlandt en collega's (2014) blijkt dat ongeveer 46% van de 282 onderzochte pleegmoeders behoefte heeft aan ondersteuning in de omgang met emotionele- en of gedragsproblemen van hun pleegkind. Hierbij gaat het met name om de omgang met depressie, agressie en angst. Daarnaast blijkt ook de ernst van het probleemgedrag samen te hangen met de mate van behoefte aan ondersteuning. Pleegmoeders met pleegkinderen met moeilijk gedrag hebben behoefte aan meer ondersteuning. 40 % van de pleegmoeders benoemt behoefte te hebben aan ondersteuning omtrent hun eigen opvoedgedrag. Zij willen voornamelijk leren samen met het pleegkind problemen op te lossen en leren hoe om te gaan met regels.

In kaart brengen van de ondersteuningsbehoeften

Om pleegouders te kunnen begeleiden is het van belang dat de pleegzorgbegeleider zicht heeft op de ondersteuningsbehoeften van pleegouders (Clarke, 2009). Spirit (2012) heeft een aantal hoofdthema's of criteria opgesteld die de rol van pleegouders omvat. Onder elk thema staat een vraag geformuleerd die aan pleegouders gesteld kan worden om de ondersteuningsbehoefte in kaart te brengen:

- Opvoeden, verzorgen en beschermen van de jeugdige(n)
Waar heeft u in de opvoeding en verzorging van uw pleegkind extra begeleiding bij nodig?
- Het samenwerken met en ondersteunen van het familie- en sociaalnetwerk van jeugdige(n)
Heeft u extra begeleiding nodig in de samenwerking en het contact met familie, vrienden of andere belangrijke personen in het leven van uw pleegkind?
- Oog hebben voor, en het inspelen op de ontwikkeling van de jeugdige(n)
Heeft u extra begeleiding nodig bij het omgaan met het gedrag van uw kind (o.a. thuis, op school, op straat of elders)?
- Open en duidelijk in contact met betrokkenen en in samenwerking mede uitvoering geven aan de doelen zoals geformuleerd in het hulpverleningsplan.
Is extra begeleiding nodig in uw contacten met hulpverleners of andere professionals die bij uw pleegkind betrokken zijn?
- Inschatten van de pleegzorgplaatsing betekent voor de eigen situatie.
Is extra begeleiding nodig bij het omgaan met de gevolgen van de pleegzorgplaatsing? Denk hierbij bijvoorbeeld aan: het kunnen omgaan met de eventuele tijdelijkheid van de pleegzorgplaatsing, de consequenties van de pleegzorgplaatsing voor de onderlinge relaties in het gezin, zaken die niet meer vanzelfsprekend zijn sinds de pleegzorgplaatsing.

Uit gesprekken en observaties kan naar voren komen dat pleegouders behoefte hebben aan ondersteuning. Ze kunnen bijvoorbeeld opvoedvragen hebben, of behoefte hebben aan ondersteuning in het versterken van hun normale of specifieke opvoedingsvaardigheden om het kind te kunnen bieden wat het nodig heeft. Signalen hiervan zijn bijvoorbeeld:

- Het pleegkind luistert niet goed naar de pleegouders;
- Pleegouders ervaren veel opvoedstress;
- Pleegouders weten regelmatig niet hoe ze met het gedrag van het kind moeten omgaan;
- Pleegouders zijn inconsequent.

Om de behoefte van pleegouders te concretiseren kunnen onder elk thema aanvullende vragen gesteld worden: Welke begeleiding is gewenst? Hoe kan de pleegzorgbegeleider hieraan bijdragen? Welke concrete afspraken worden over de begeleiding gemaakt? De pleegouders en pleegzorgbegeleider kunnen de begeleidingsbehoeften en concrete afspraken daarover vastleggen in een pleegouderbegeleidingsplan.

Er zijn ook gerichte vragenlijsten beschikbaar om de ondersteuningsbehoefte van pleegouders concreter en specifiek in kaart te brengen, bijvoorbeeld een vragenlijst over het opvoedgedrag, de opvoedbeleving en het persoonlijk netwerk van pleegouders. In 2008 is een vragenlijst ontwikkeld om de ondersteuningsbehoeften en de tevredenheid van pleegouders in kaart te brengen: de Vragenlijst Ondersteuningsbehoeften en Tevredenheid - Pleegouders (Van Holen & Vanderfaillie, 2008). Voor zo ver bekend wordt deze vragenlijst alleen nog voor onderzoek gebruikt en is nog niet vrij verkrijgbaar.

Ondersteuning van pleegouders gedurende de plaatsing

Uit onderzoek blijkt dat pleegouders behoefte hebben aan verschillende type ondersteuning. De twee belangrijkste typen van ondersteuning zijn: ondersteuning in de omgang met emotionele- en gedragsproblematiek van het kind en ondersteuning op het gebied van opvoedvaardigheden (Van Holen & Vanderfaillie, 2012; Vanschoonlandt, Van Holen, Vanderfaillie, De Maeyer & Andries, 2014).

Naast typen ondersteuningsbehoeften onderscheiden de onderzoekers ook kenmerken van pleegouders die van invloed zijn op de mate van ondersteuningsbehoefte. Zo blijkt de leeftijd, het hebben van eigen kinderen en de mate van gevoelens van competentie samen te hangen met de ondersteuningsbehoefte. Een oudere pleegmoeder, zonder eigen kinderen en met een gevoel van incompetentie heeft behoefte aan meer ondersteuning.

De ondersteuningsbehoeften van pleegouders onderscheidt zich in drie aspecten, informatie over het verleden van het pleegkind, begeleiding in de opvoedingsaanpak met name bij gedrags- en emotionele problemen en ondersteuning in de samenwerking met ouders. In deze review wordt op het laatste aspect niet ingegaan. Meer informatie hierover kunt u lezen in de review: *Positie en samenwerking tussen ouders, pleegouders en professionals: Wat werkt?* (Daamen, 2014).

Naast de gewone opvoedingstaken spelen in de opvoeding van pleegkinderen ook specifieke thema's die extra van belang zijn. Zo blijkt uit onderzoek dat de gehechtheidsrelatie tussen pleegouders en kind cruciaal is voor de ontwikkeling van het kind (Chambers, Saunders, New, Williams & Stachurska, 2010). Het is daarom van belang in de begeleiding aan pleegouders extra aandacht te besteden aan deze relatie. Daarnaast blijken veel pleegkinderen last te hebben van traumatische ervaringen, dit vraagt om extra vaardigheden van pleegouders om hier adequaat mee om te gaan. Om dat te kunnen is het onder andere van belang dat de pleegouders weten wat de achtergrond van het pleegkind is. Tot slot vraagt de begeleiding van pleegouders uit een netwerkpleeggezin om extra ondersteuning gezien zij geen begeleiding in de voorbereiding hebben gehad. In dit hoofdstuk wordt weergegeven hoe de pleegzorgbegeleider pleegouders kan ondersteunen op deze thema's.

Begeleiden bij het (gewone en specifieke) opvoeden van een pleegkind

Eén van de taken van de pleegzorgbegeleider is het begeleiden van pleegouders in hun opvoedingstaak. Pleegouders moeten over voldoende opvoedingsvaardigheden beschikken om het de ontwikkeling van het pleegkind te kunnen bevorderen. Vaak vraagt dit om extra vaardigheden gezien de problematiek die met pleegkinderen en hun geschiedenis gepaard gaat. De basis van de ondersteuning die pleegouders aan het pleegkind bieden is echter wel de 'gewone' opvoeding.

Geven van informatie over de achtergrond van het kind

Een kind dat in pleegzorg terecht komt heeft vaak een verleden waarin thema's als geweld, armoede en verlies een rol hebben gespeeld. Deze ervaringen zijn onderdeel van het kind en zijn van invloed op zijn of haar ontwikkeling en het gedrag dat het kind laat zien. Om een kind goed te kunnen begeleiden en ondersteunen is het van belang dat pleegouders weten wat zich heeft afgespeeld in het leven van het kind voor de plaatsing, zodat pleegouders het kind en het gedrag beter kunnen begrijpen.

Het kind heeft in de situatie voor de plaatsing zich gedrag aangeleerd dat functioneel was in de situatie van het kind, bijvoorbeeld op een negatieve manier aandacht vragen, teruggetrokken en angstig gedrag en driftaanvallen, en wat nu als disfunctioneel en ongepast gedrag wordt beschouwd. Het is belangrijk dat pleegouders weten waar dit gedrag vandaan komt, zodat ze er gepast op kunnen reageren. Daarnaast kunnen pleegouders negatief gedrag ook beter accepteren wanneer zij begrijpen waar het gedrag vandaan komt (Iedema, Nollen & Loots, 1996). Doordat pleegouders het gedrag begrijpen wordt het incasservermogen groter en voelt ook het kind zich beter begrepen (Okma-Rayzner, 2006). Wanneer pleegouders kennis hebben over de achtergrond wordt kans op een geslaagde plaatsing groter. Uit onderzoek blijkt dat wanneer pleegouders voor de plaatsing weten wat er op hen afkomt, problemen van het pleegkind niet worden gebagatelliseerd en vragen om hulp door de pleegzorgbegeleider worden gehoord, pleegouders in staat zijn om met zeer moeilijk gedrag van het pleegkind om te gaan (Sinclair & Wilson, 2003). Daarnaast is ook informatie van belang over wat voor de plaatsing goed ging, wat het kind heel leuk vond om te doen en waar ouders gelukkig van werden omtrent hun kind.

Opvoedstrategieën en vaardigheden

Pleegkinderen hebben een veilige omgeving nodig met voldoende tijd, aandacht en geborgenheid. Er bestaan een vijftal basisprincipes van opvoeden die de ontwikkeling van jeugdige bevorderen (Sanders, 2012):

- Een veilige en stimulerende omgeving. Een veilige omgeving laat kinderen ongestoord ontdekken, opvoeders hoeven minder te verbieden. In een stimulerende omgeving met boeiende activiteiten vervelen kinderen zich minder snel en is er minder kans op negatief aandacht vragen en vervelend gedrag.
- Positieve ondersteuning. Complimenten en aanmoediging zijn motiverend om nieuwe dingen te leren. Opvoeders stimuleren zo de zelfredzaamheid van het kind en bieden ondersteuning bij moeilijkheden.
- Aansprekende discipline. Kinderen ontwikkelen zich het best in een duidelijke en voorspelbare omgeving, waarbij opvoeders duidelijke regels stellen, op een heldere manier instructies geven en snel reageren wanneer het kind ongewenst gedrag vertoont.
- Realistische verwachtingen. Ieder kind is uniek en ontwikkelt zich in zijn eigen tempo. Wanneer opvoeders te veel van het kind verwachten of willen dat het meteen alles goed doet, kunnen er problemen ontstaan. Ieder kind maakt fouten en meestal niet met opzet.
- Goed voor jezelf zorgen. Geen enkele opvoeder is perfect en opvoeden is iets dat iedereen met vallen en opstaan leert. Wanneer opvoeders goed voor zichzelf zorgen en genoeg rust en ontspanning krijgen, kunnen ze gemakkelijker geduldig, consequent en beschikbaar voor hun kinderen zijn.

Naast deze vijf principes zijn er ook opvoedstrategieën die gericht zijn op gedragsverandering van het kind. Het Social Interactional Learning model (SIL-model) omvat vijf effectieve en vier ondersteunende opvoedstrategieën (Patterson 2005, in: Van Leeuwen & Albrecht, 2008).

Effectieve opvoedingsstrategieën

- Het kind stimuleren door aanmoediging: door gericht te prijzen en te belonen, leren opvoeders het kind welk gedrag gewenst is en vergroten zij de kans dat het kind dit gedrag vaker laat zien. Ook bouwen zij aan het zelfvertrouwen van het kind.
- Grenzen stellen: met behulp van systematische procedures leren opvoeders om structureel milde consequenties te verbinden aan ongewenst gedrag. Daarnaast leren zij het kind om in een vroeg stadium 'slim' te kiezen om zo een milde consequentie te voorkomen.
- Met elkaar probleem oplossen: opvoeders leren hoe zij vraagstukken en (keuze)problemen op een constructieve manier en in gezinsverband kunnen bespreken en oplossen. Kinderen leren om samen te werken en hoe zij zelf op een gestructureerde manier een probleem kunnen aanpakken.
- Zicht en toezicht houden: de opvoeder leert in te schatten welke situaties risicovol kunnen zijn voor het kind en krijgt concrete handvatten aangereikt om effectief zicht te houden op de verschillende gebieden die belangrijk zijn in het leven van het kind.
- Positief betrokken zijn bij het kind: deze effectieve opvoedingsstrategie wordt ook wel 'de liefde' binnen PMTO genoemd. Opvoeders leren om leuke dingen met het kind te ondernemen, daar voldoende tijd voor vrij te maken en interesse te tonen in de leefwereld van het kind.

Ondersteunende opvoedingsstrategieën

- Duidelijke instructies geven: opvoeders leren duidelijke instructies te geven, waardoor de kans toeneemt dat het kind deze ook opvolgt.
- Emotie-regulatie: voor veel kinderen maar ook voor veel opvoeders is het moeilijk om rustig te blijven in situaties die stress oproepen. Indien nodig, wordt hier binnen de behandeling aan gewerkt.
- Bijhouden van gedrag: door middel van gerichte observatie- en registratieopdrachten krijgen opvoeders een reëler beeld van het gedrag van het kind en het effect van hun eigen handelen op het gedrag van het kind. Het bijhouden van en zicht krijgen op gedrag is een voorwaarde om te kunnen werken aan gedragsverandering.
- Communicatie: het komt voor dat er iets structureel mis gaat in de communicatie tussen opvoeder en kind. Zo kan het zijn dat opvoeders bepaalde gesprekstechnieken onvoldoende beheersen, zoals actief luisteren of een goede timing in gesprek met het kind. Indien dit het geval is, wordt hier in de behandeling aandacht aan besteed.

Er is onderzoek gedaan naar de invloed van het opvoedgedrag van pleegouders en de afname van gedragsproblematiek bij jeugdigen. Uit dit onderzoek blijkt dat een opvoeding met veel negatieve

opvoedingsstrategieën (zoals straffen) samenhangt met een toename van gedragsproblemen. De onderzoekers stellen dat een ondersteunende opvoeding waarin pleegouders betrokken zijn bij het pleegkind, regels aanleren en autonomie stimuleren kan bijdrage aan een afname van probleemgedrag (Vanderfaillie, Van Holen, De Maeyer, Vanschoonlandt & Andries, 2012). De opvoedingsstijl die hierbij past is de autoritatieve opvoedingsstijl. Deze opvoedingsstijl blijkt tevens de kans op een afgebroken plaatsing te verkleinen (Van Ooijen, 2010). Het is dus van belang dat pleegouders over vaardigheden beschikken om dit te bewerkstelligen en dat de pleezorgbegeleider pleegouders hierin ondersteunt.

Begeleiden bij het opvoeden van pleegkinderen met specifiek gedrag

Begeleiden en opbouwen van een gehechtheidsrelatie

Een veilige gehechtheidsrelatie tussen een kind en de primaire opvoeder heeft een positief effect op de ontwikkeling van de jeugdige. De pleezorgbegeleider kan pleegouders begeleiden om deze relatie met het pleegkind op te bouwen. De pleezorgbegeleider kan door middel van observaties en gesprekken met het pleegkind inschatten of er sprake is van een veilige of een onveilige gehechtheidsrelatie. Een veilige gehechtheidsrelatie heeft de volgende kenmerken (De Baat & De Lange, 2013).

Kind

- Een veilig gehecht kind laat openlijk zijn angst of verdriet aan de pleegouders zien, omdat hij weet dat hij beschermd en getroost zal worden;
- Een veilig gehecht kind vindt het fijn om bij de pleegouders te zijn en is aanvankelijk terughoudend ten opzichte van vreemden;
- Een veilig gehecht kind vertoont 'exploratiedrag'. Het verkent de wereld om hem heen en durft nieuwe dingen te ondernemen, wetende dat het kan terugvallen op de pleegouders.

Pleegouders

- Pleegouders zijn sensitief en responsief, oftewel: ze herkennen de signalen van het kind en reageren hier adequaat op;
- Pleegouders zijn zich ervan bewust dat door het verleden van het kind, het proces van (weer) vertrouwen krijgen in volwassenen voor een kind heel moeilijk kan zijn en lang kan duren;
- Pleegouders zijn zich ervan bewust dat hun eigen gehechtheidsgeschiedenis en emoties een rol spelen in de manier waarop ze reageren op het kind.

Het ontbreken van één of meer van deze kenmerken kan betekenen dat er sprake is van een onveilige gehechtheidsrelatie. De pleezorgbegeleider kan pleegouders ondersteunen om de gehechtheidsrelatie te verbeteren. Dit kan bijvoorbeeld door middel van psycho-educatie door uit te leggen wat het belang van de gehechtheidsrelatie is en video begeleiding zodat de interactie tussen pleegouders en kind in beeld kan worden gebracht en hier concrete feedback op gegeven kan worden. Er zijn daarnaast ook interventies beschikbaar die kunnen worden ingezet. De richtlijn Problematische gehechtheid (De Wolff et al.) geeft hier meer informatie over, zie www.richtlijnenjeugdhulp.nl.

Begeleiden bij het opvoeden van een kind met een trauma

Kinderen die in pleezorg terecht komen hebben vaak te maken gehad met traumatische ervaringen als geweld, mishandeling, misbruik, verwaarlozing en verlieservaringen als scheiding van ouders of het overlijden van ouder(s). Alleen al de ervaring dat hun ouders niet meer voor hen kunnen zorgen is voor kinderen een heftige en traumatische gebeurtenis. Deze traumatische gebeurtenissen zijn van invloed op het gedrag van het kind. Zoals in paragraaf 2.1.1. is omschreven kan het vertrekken van informatie over de geschiedenis van het kind pleegouders helpen het gedrag beter te begrijpen. Hiernaast kan het nodig zijn dat pleegouders extra ondersteuning ontvangen om het kind zo goed mogelijk te kunnen begeleiden (Heyns, 2013).

Er zijn verschillende manieren waarop ouders geholpen kunnen worden in dit proces, bijvoorbeeld door middel van psycho-educatie. Door uitleg te krijgen over de gevolgen van het trauma van het kind, krijgen zij realistische verwachtingen over het zorgen voor een traumatisch kind (Struik, 2010).

Er zijn ook trainingen voor (pleeg)ouders beschikbaar, bijvoorbeeld: Zorgen voor traumatische kinderen (Coppens & Van Kregten, 2012). In deze training leren pleegouders wat de gevolgen zijn van het trauma op de ontwikkeling en het gedrag van het kind. Zij krijgen kennis en vaardigheden die nodig zijn om:

- gepast te reageren op de gedragsmatige en emotionele uitdagingen van getraumatiseerde kinderen;
- getraumatiseerde kinderen te helpen bij het ontwikkelen van gezonde verbindingen;
- getraumatiseerde kinderen te helpen hun krachten te herkennen en die te ontwikkelen;
- getraumatiseerde kinderen te helpen om strategieën te ontwikkelen die nodig zijn om op te groeien tot gezonde en goed functionerende volwassenen;
- voor zichzelf te zorgen en steun te krijgen van en te zoeken bij anderen.

Er zijn ook specifieke interventies die kunnen worden ingezet bij getraumatiseerde kinderen. Meer informatie hierover vindt u in de review *Effectieve interventies voor pleegkinderen en pleegouders* (Zoon, 2014).

Handvatten voor begeleiding

Er zijn verschillende manieren waarop de pleegzorgbegeleider pleegzorgouders kan begeleiden. Om de juiste ondersteuning te kunnen bieden is het van belang dat er sprake is van een goede werkrelatie tussen pleegouders en de pleegzorgbegeleider en dat de pleegzorgbegeleider zicht heeft op de behoeften van pleegouders. Uit onderzoek blijkt dat pleegouders het voornamelijk van belang vinden dat de pleegzorgwerkers pleegouders zien als samenwerkingspartners in de zorg rondom het kind (Sinclair, Gibbs & Wilson, 2004; Triseliotis, Borland & Hill, 2000).

Sinclair, Gibbs en Wilson (2004) hebben een uitgebreid onderzoek gedaan naar de ondersteuningsbehoeften van pleegouders en effectieve methoden om aan deze behoeften te voldoen. Uit dit onderzoek blijken verschillende typen ondersteuning pleegouders te helpen een goede balans tussen draagkracht en draaglast te bewaren. Hieronder worden de belangrijkste typen weergegeven.

Informele ondersteuning

Informele ondersteuning bestaat uit de steun die door familie, vrienden, burens en kennissen geboden wordt. Dit sociale netwerk en deze vorm van ondersteuning zijn voor een geslaagde plaatsing cruciaal. Een sociaal netwerk van pleegouders kan moeilijk door de pleegzorgwerker worden versterkt of ontwikkeld, volgens onderzoekers is het dan ook van belang om bij de selectie van pleegouders ook rekening te houden met de kwaliteit van het sociale netwerk (Sinclair et al., 2004).

Training tijdens de plaatsing

Training is gericht op het ondersteunen van pleegouders door middel van het aanleren van nieuwe vaardigheden en het bijbrengen van relevante kennis tijdens de plaatsing. Trainingen voor pleegouders zijn te onderscheiden in grofweg drie categorieën: 1) interventies gericht op het verwerven van (basis)kennis, 2) interventies gericht op het verwerven van vaardigheden die pleegouderschap van pleegouders vraagt en 3) het verwerven van kennis en vaardigheden omtrent specifiek type probleemgedrag van pleegkinderen (Dorsey, Farmer, Barth, Greene, Reid & Landsverk, 2008).

Uit onderzoek blijkt dat pleegouders het fijn vinden om elkaar tijdens de trainingen te ontmoeten, informatie te krijgen over onderwerpen die men in 'normaal' ouderschap niet tegenkomt. Zij ervaren de training als meer ondersteunend wanneer er tijdens de training ruimte is voor ervaren pleegouders om hun ervaringen, tips en adviezen te delen met de andere (minder ervaren) pleegouders (Sinclair et al., 2004). Trainingen zijn een essentieel onderdeel voor de ondersteuning van pleegouders (Dorsey et al., 2008; Sinclair et al., 2004). Voor meer informatie over trainingen en interventies gericht op het 'normale' opvoeden, zie de Richtlijn opvoedingsondersteuning (Prinsen et al., 2012).

Voor meer informatie over interventies binnen de pleegzorg in Nederland, zie de review *Effectieve interventies voor pleegkinderen en pleegouders* (Zoon, 2014).

Pleegoudergroepen

Het ontmoeten van collega pleegouders wordt door sommige pleegouders als zeer waardevol ervaren (Luke & Sebba, 2013; Sinclair, 2004). Uit onderzoek van Luke en Sebba (2013) blijken bijeenkomsten voor pleegouders

een effectieve vorm van ondersteuning te zijn. Tijdens deze bijeenkomsten staat het uitwisselen van ervaringen en het leren van elkaars ervaring centraal. Volgens de onderzoekers kan deze vorm van ondersteuning niet vervangen worden door steun van familieleden, vrienden of de pleegzorgwerker. Het is volgens hen niet nodig om aparte bijeenkomsten te organiseren. Er kan bijvoorbeeld aangesloten worden bij trainingen voor pleegouders door een extra onderdeel toe te voegen omtrent het uitwisselen van ervaringen. De onderzoekers bevelen naast groepsbijeenkomsten voor pleegouders ook mentor of buddy contacten aan, waarin pleegouders gedurende een periode elkaar gericht ondersteunen en helpen waar nodig (Luke & Sebba, 2013).

Ondersteuning door de pleegzorgwerker

De pleegzorgwerker ondersteunt pleegouders door middel van gesprekken en coördinatie van andere ondersteuning. De pleegzorgwerker is het eerste contactpersoon voor pleegouders omtrent het pleegkind en verzorgt de basisondersteuning die pleegouders nodig hebben. Wanneer er meer ondersteuning nodig is kan de pleegzorgwerker extra hulp inschakelen. Deze vorm van ondersteuning wordt als zeer waardevol ervaren. Een pleegzorgwerker die pleegouders en hun vragen respecteert, regelmatig op bezoek komt, zorgvuldig luistert, beschikbaar is voor vragen en betrouwbaar is, wordt als zeer ondersteunend ervaren (Sinclair et al., 2004).

Andere vormen van ondersteuningsbehoeften die uit onderzoek naar voren komen zijn:

Een rustpauze; in deze vorm wordt de plaatsing tijdelijk onderbroken, bijvoorbeeld (periodiek) een dag of weekend. Niet alle pleegouders willen gebruik maken van deze vorm van ondersteuning, maar voor sommige pleegouders is het van essentieel belang. Het is daarom van belang dat de mogelijkheid voor pleegouders bestaat. Ondersteuning buiten kantoor tijden: ondersteuning die beschikbaar is voor pleegouders buiten kantoor tijden wordt ook als waardevol ervaren. Dit geldt met name voor risicoplaatsingen (Sinclair et al., 2004).

De basisondersteuning in Nederland voor pleegouders omvat de basisondersteuning voor alle ouders (zoals opvoedondersteuning), begeleiding vanuit de pleegzorgwerker en specialistische ondersteuning door bijvoorbeeld de GGZ of de inzet van intensieve interventies.

De pleegzorgbegeleider heeft periodiek met de pleegouders gesprekken om te bezien hoe het gaat. In de gesprekken die de pleegzorgmedewerker heeft met de pleegouders kan hij aandacht besteden aan de volgende punten:

- De vijf principes van 'gewoon opvoeden'
- Effectieve opvoedingsstrategieën
- Sensitief-responsief opvoederschap van de pleegouders;
- De opvoedingsstijl van pleegouders (bij voorkeur een autoritatieve opvoedingsstijl);
- Specifieke opvoedvaardigheden bij gedragsproblemen of andere problemen;
- Psycho-educatie over opvoeden en/of specifiek opvoeden bij bepaalde problemen (zoals trauma);
- In kaart brengen van persoonlijk functioneren, verwachtingen en mogelijkheden van pleegouders, pleeggezin en bredere netwerk;
- Psycho-educatie over het gedrag van pleegkinderen en wat het verzorgen en opvoeden van kinderen die van een ander zijn voor een pleegouder betekent;
- Aandacht voor de verhouding draagkracht-draaglast van pleegouders en pleeggezin.
- Samenwerking met ouders
- Veiligheid

Het is van belang dat de partijen over deze onderwerpen een open gesprek voeren en dat zij gezamenlijk reflecteren. Vragen die daarbij kunnen helpen zijn: Wat vraagt het pleegkind van de opvoeding door de pleegouders? Wat zijn de krachten van de pleegouders in de opvoeding? Wat vinden pleegouders moeilijk om mee om te gaan in de opvoeding? Naast het gesprek benoemt de pleegzorgwerker wat hij ziet in de interactie tussen het pleegkind en de pleegouders en wat daarin goed gaat (De Baat & De Lange, 2013).

Begeleiding van netwerkpleeggezinnen

Op basis van onderzoek lijken netwerkpleegouders minder ondersteuning van een pleegzorgwerker te ontvangen dan pleegouders van bestandspleeggezinnen. Netwerkpleegouders worden vooraf niet opgeleid voor hun taak en ook ten tijde van de plaatsing is de ondersteuning minder (Gordan, McKinley, Satterfield & Curtis, 2003; Lin,

2014). Lin (2014) heeft een literatuurstudie gedaan naar de ondersteuning die geboden wordt aan netwerkpleeggezinnen. Hieruit komt naar voren dat netwerkpleeggezinnen baat hebben bij sociale ondersteuning, bijvoorbeeld door huisbezoeken van een pleegzorgwerker en groepsbijeenkomsten met andere netwerkpleegouders. Uit het onderzoek komt tevens naar voren dat netwerkpleegouders mogelijk baat hebben bij trainingen en psycho-educatie. Hier is echter (nog) geen hard wetenschappelijk bewijs voor gevonden. De onderzoekers stellen dat alleen sociale ondersteuning niet voldoende is. Netwerkpleegouders hebben te maken met hetzelfde uitdagende gedrag van pleegkinderen als bestandspleegouders. Het is daarom aannemelijk dat ook netwerkpleegouders baat hebben bij ondersteuning in opvoedingstaken en omgang met probleemgedrag. Naast de overeenkomstige ondersteuningsbehoeften tussen netwerk- en bestandspleegouders, krijgen netwerkpleegouders ook te maken met thema's die alleen op hen van toepassing zijn. De positie in de eigen familie verandert bijvoorbeeld en daarnaast zijn ook de kenmerken van de pleegouders verschillend: grootouders die pleegouders van hun kleinkind(eren) vragen andere ondersteuning dan bijvoorbeeld jonge bestandspleegouders (Lin, 2014).

Doorverwijzingsfunctie

Het kan zijn dat de ondersteuning van de pleegzorgwerker niet voldoende is om de problemen te doen afnemen. Wanneer problemen blijven bestaan is het de taak van de pleegzorgwerker om extra ondersteuning/specialistische hulp in te schakelen. Dit gebeurt in afstemming met de casemanager of (gezins)voogd.

Om de juiste hulp in te kunnen schakelen is het van belang dat de pleegzorgwerker de sociale kaart kent. Er zijn veel verschillende vormen van specialistische hulp die door verschillende organisaties verstrekt worden. De extra hulp die wordt ingezet kan bestaan uit een interventie (bijvoorbeeld PMTO, VIPP-SD, VIB, PPI, Triple P en MTFC(-P)), of de inzet van een specialistische hulpverlener. De pleegzorgwerker coördineert en monitort de ingezette hulp om te bezien of het gewenste resultaat wordt bereikt; namelijk dat de problemen afnemen, de ontwikkeling van het kind vooruit gaat en de balans tussen draagkracht en draaglast van pleegouders verbetert (De Baat & De Lange, 2013).

Conclusie

Het begeleiden van pleegouders is voor een geslaagde plaatsing van groot belang. Om pleegouders goed te kunnen begeleiden is het zicht op de ondersteuningsbehoefte van pleegouders noodzakelijk.

Spirit (2012) heeft bij een aantal vragen geformuleerd die helpen om de ondersteuningsbehoeften van pleegouders in kaart te brengen:

- Waar heeft u in de opvoeding en verzorging van uw pleegkind extra begeleiding bij nodig?
- Heeft u extra begeleiding nodig in de samenwerking en het contact met familie, vrienden of andere belangrijke personen in het leven van uw pleegkind?
- Heeft u extra begeleiding nodig bij het omgaan met het gedrag van uw kind (o.a. thuis, op school, op straat of elders)?
- Is extra begeleiding nodig in uw contacten met hulpverleners of andere professionals die bij uw pleegkind betrokken zijn?
- Is extra begeleiding nodig bij het omgaan met de gevolgen van de pleegzorgplaatsing?

Geschiedenis van het pleegkind

In de begeleiding in de opvoedingstaken van pleegouders blijkt het van belang te zijn dat pleegouders op de hoogte zijn van de geschiedenis van het pleegkind. De geschiedenis van het pleegkind kan bepaald gedrag verklaren en kan aanwijzingen bieden voor de ondersteuningsbehoeften van het pleegkind.

Begeleiding in de opvoeding

Pleegkinderen hebben een veilige omgeving nodig met voldoende tijd, aandacht en geborgenheid. Er bestaan een vijftal basisprincipes van opvoeden die de ontwikkeling van jeugdige bevorderen (Sanders, 2012):

- Een veilige en stimulerende omgeving.
- Positieve ondersteuning.
- Aansprekende discipline.
- Realistische verwachtingen.
- Goed voor jezelf zorgen.

Naast deze vijf principes zijn er ook opvoedstrategieën die gericht zijn op gedragsverandering van het kind. Het Social Interactional Learning model (SIL-model) omvat vijf effectieve en vier ondersteunende opvoedstrategieën (Patterson 2005, in: Van Leeuwen & Albrecht, 2008).

Begeleiding in de omgang met specifiek gedrag

Er zijn twee belangrijke elementen die specifiek gelden voor het opvoeden van pleegkinderen: het opbouwen van een gehechtheidsrelatie en het omgaan met een pleegkind met een trauma. De pleegzorgbegeleider kan pleegouders ondersteunen om de gehechtheidsrelatie te verbeteren. Dit kan bijvoorbeeld door middel van psycho-educatie en video begeleiding. Er zijn daarnaast ook interventies beschikbaar die kunnen worden ingezet. De richtlijn Problematische gehechtheid (De Wolff et al.) geeft hier meer informatie over, zie www.richtlijnenjeugdhulp.nl. Psycho-educatie is een manier om pleegouders te begeleiden in de omgang met het trauma. Er is ook een training beschikbaar, namelijk: Zorgen voor getraumatiseerde kinderen. Meer informatie over effectieve interventies bij veelvoorkomende problemen van pleegkinderen, vindt u in de review *Effectieve interventies voor pleegkinderen en pleegouders* (Zoon, 2014).

Handvatten voor ondersteuning

Uit de literatuur komen verschillende vormen van ondersteuning naar voren die pleegouders helpen een goede balans tussen draagkracht en draaglast te bewaren:

- Informele ondersteuning
- Training tijdens de plaatsing
- Pleegoudergroepen
- Ondersteuning door de pleegzorgwerker

In Nederland heeft de pleegzorgwerker een belangrijke rol in de begeleiding van pleegouders. Er is een groot aantal onderwerpen waarover de pleegzorgwerker met pleegouders in gesprek gaat. Het is van belang dat de pleegzorgwerker een goede werkrelatie met pleegouders opbouwt waarin open communicatie en het samen reflecteren op de voortgang centraal staat. Daarnaast heeft de pleegzorgwerker ook een belangrijke doorverwijzingsfunctie. Wanneer blijkt dat de geboden ondersteuning niet voldoende is, heeft de pleegzorgwerker de mogelijkheid om in overleg met de casemanager of (gezins)voogd extra ondersteuning in te schakelen.

Literatuur

Baat, M. de (2014). Voorbereiding, selectie en matching in pleegzorg: wat werkt? Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.

Baat, M. de, Bergh, P. van den, & Lange, M. de (2014). *Richtlijn Pleegzorg*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut, Nederlandse Vereniging van Maatschappelijk Werkers, Nederlands Instituut van Psychologen, Nederlandse vereniging voor pedagogen en onderwijskundigen.

Chambers, M.F., Saunders, A.M., New, B.D., Williams, C.L. & Stachurska, A. (2010). Assessment of children coming into care: Processes, pitfalls and partnerships. *Clinical child psychology and psychiatry*, 15, 511-527.

Clarke, H. (2009). *Getting the support they need: findings of a survey of foster carers in the UK*. London: The Fostering Network.

Coppens, L., & Kregten, C. van (2012). *Zorgen voor getraumatiseerde kinderen: een training voor opvoeders*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

Daamen, W. (2014) *Positie en samenwerking tussen ouders, pleegouders en professionals: Wat werkt?* Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut

Dorsey, S., Farmer, E.M.Z., Barth, R.P., Greene, K.M., Reid, J. & Landsverk, J. (2008). Current status and evidence base of training for foster and treatment foster parents. *Children and youth services review*, 30, 1402-1416.

Gordan, A.L., McKinley, S.E., Satterfield, M.L. & Curtis, P.A. (2003). A first look at the need for enhanced support services for kinship caregivers. *Child welfare*, 8, 77-96.

Heyns, E. (2013). Rouwverwerking als voorwaarde voor succesvolle pleegzorg. Beschrijving van het model van traumagerichte cognitieve gedragstherapie in de hulpverlening aan pleegkinderen. In Vanderfaillie, Van Holen & Vanschoonlandt (red.) *Op weg met pleegzorg: kansen en risico's*. Leuven: Uitgeverij Acco.

Hill-Tout, J., Pithouse, A. & Lowe, K. (2003). Training foster carers in a preventive approach to children who challenge: mixed messages from research. *Adopting & Fostering*, 27, 47-56.

Holen, F. van, & Vanderfaillie, J. (2008). *Vragenlijst Ondersteuningsbehoeften en Tevredenheid – Pleegouders*. Brussel: Opvang.

Holen, F. van, & Vanderfaillie, J. (2012). Pleegouders die gezinsondersteunende pleegzorg aanbieden hebben nood aan een gedifferentieerde voorbereiding en begeleiding. In: Vanderfaillie, J., Holen, F. van, & Vanschoonlandt, F. *Op weg met pleegzorg: kansen en risico's*. Leuven/Den Haag: Acco.

Holen, F. van, Vanderfaillie, J., & Eerdeken, H. (2010). Wat vinden pleegouders ervan? Ondersteuningsbehoeften van pleegouders in 'Gezinsondersteunende Pleegzorg'. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek, Kinderpsychiatrie en Klinische Kinderpsychologie*, 35, 92-101.

Iedema-Nollen, F.H.M., & Loots, G.M.P. (1997). Consultatie als hulpmiddel bij moeilijke pleeggezinplaatsingen. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 36, 459-471.

Lin, C-H. (2014). Evaluating services for kinship care families: A systematic review. *Children and youth services review*, 36, 32-41.

Luke, N. & Sebba, J. (2013). Supporting each other. An international literature review on peer contact between foster carers. Rees Centre for Research in Fostering and Education, University of Oxford.

Marion, M. (2009). *Een mening die telt. Een onderzoek naar de mening van pleegouders over de plaatsing en begeleiding van het pleegkind*. Scriptie Universiteit Leiden.

Okma-Rayzner, C.M. (2006). *Pleegkinderen in conflictsituaties*. Dissertatie, Universiteit Utrecht.

Ooijen, S. van (2010). *Resultaat van pleegzorgplaatsingen: een onderzoek naar breakdown en de ontwikkeling van adolescente pleegkinderen bij langdurige pleegzorgplaatsingen*. Dissertatie, Rijksuniversiteit Groningen.

Patterson, G. (2005). The Next Generation of PMTO Models. In: Van Leeuwen & Albrecht, *Parent Management Training Oregon*. Amsterdam: PI Research.

Prinsen, B., L'Hoir, M.P., Ruiters, M. de, Oudhof, M., Kamphuis, M., Wolff, M. de, Alpay, L. (2012). *Richtlijn opvoedingsondersteuning. Voor opvoedingsvragen en lichte opvoedproblemen in de jeugdgezondheidszorg in de context van het Centrum voor Jeugd en Gezin*. Utrecht/Leiden: Nederlands Jeugdinstituut/TNO.

Sanders, M. (2012). Development, Evaluation, and Multinational Dissemination of the Triple P-Positive Parenting Program. *Annual Review of Clinical Psychology*, 8, 11.1-11.35.

Sinclair, I., & Wilson, K. (2003). Matches and Mismatches: The Contribution of Carers and Children to the Success of Foster Placements. *British Journal of Social Work*, 33, 871-884.

Sinclair, I., Gibbs, I. & Wilson, K. (2004). *Foster carers. Why they stand and why they leave*. London: Jessica Kingsley Publishers.

Sinclair, I., Wilson, K., & Gibbs, I. (2000). *Supporting foster placements*. York: Social Work Research and Development Unit: University of York.

Social Care Institute for Excellence (SCIE) (2004). *SCIE guide 7: Fostering*. London: SCIE.

Spirit (2012). *Pleegouderbegeleidingsplan*. Amsterdam: Spirit.

Struik, A. (2010). *Slapende honden? Wakker maken! Een stabilisatiemethode voor chronisch getraumatiseerde kinderen*. Amsterdam: Pearson.

Triseliotis, J., Borland, M. & Hill, M. (2000). *Delivering foster care*. London: BAAF.

Vanderfaeillie, J., Holen, F. van, Maeyer, S. de, Vanschoonlandt, F., & Andries, C. (2012). De ontwikkeling van probleemgedrag bij pleegkinderen: een Vlaams longitudinaal onderzoek. *Pedagogiek*, 32, 13-31.

VanSchoonlandt, F., Holen, F. van, Vanderfaeillie, J., Maeyer, S. de & Andries, C. (2014). Flemish foster mothers' perceptions of support needs regarding difficult behaviors of their foster child and their own parental approach. *Child & Adolescent social work journal*, 31, 71-86.

Wolff, M. S. de, Bakel, H. J. A. van, Berkel, B. R. van, Juffer, F., Dekker-van der Sande, F., Sterkenburg, P. S., & Thoomes-Vreugdenhil, A. *Richtlijn Problematische gehechtheid*. Leiden: TNO/Utrecht: Nederlandse Vereniging van Maatschappelijk Werkers, Nederlands Instituut van Psychologen, Nederlandse vereniging voor pedagogen en onderwijskundigen.

Zoon, M. (2014). *Effectieve interventies voor pleegkinderen en pleegouders*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.

Bijlage 1 Methode literatuur onderzoek

Om de literatuur over het onderwerp 'begeleiding van pleegouders' te zoeken is gezocht in de databases Psychinfo, OVID Medline en Web of Science en de ADOC reference database. In deze zoekmachines is gezocht in de abstracts en op keywords, er is gezocht vanaf 1 januari 2000 tot 01-04-2014. Er is gebruik gemaakt van een zoektocht van de zoektermen "foster care*", "foster famil*" en "foster parent*", support, guidance, coaching, supervision, training en counseling. Als Nederlandse zoekterm is alleen gebruik gemaakt van 'begeleiding'. Hierbij is gebruik gemaakt van de eerste 10 pagina's van Google Scholar. Voor Nederlandse artikelen is bovendien gebruik gemaakt van recent gepubliceerde boeken (Van den Bergh en Wetering (2010), Vanderfaeillie et al (2012)) en van de literatuur uit de Onderbouwing Richtlijn Pleegzorg (de Baat et al (in press) en is van hieruit verder gezocht naar artikelen.

De websites van CWLA, BAAF, REES center en SCIE zijn doorzocht op bronnen die voor het onderwerp relevant waren. Boeken, proefschriften, reviews, rapporten en empirische artikelen konden worden geïncludeerd, maar ervaringsverhalen en case-studies zijn niet in beschouwing genomen voor de reviews. Er is gebruik gemaakt van boeken van BAAF.

De search is verricht door Gera ter Meulen (ADOC).